

WOKÓŁ KRYZYSU
PRAWORZĄDNOŚCI,
DEMOKRACJI
I PRAW CZŁOWIEKA

Księga jubileuszowa
Profesora
Mirośława Wyrzykowskiego

WOKÓŁ KRYZYSU
PRAWORZĄDNOŚCI,
DEMOKRACJI
I PRAW CZŁOWIEKA

..... ■ ■ ■

Księga jubileuszowa
Profesora
Mirosława Wyrzykowskiego

redakcja naukowa
Adam Bodnar i Adam Płoszka

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

SŁOWO WSTĘPNE

Księga Jubileuszowa: „Wokół kryzysu praworządności, demokracji i praw człowieka” powstała dla uczczenia działalności naukowej oraz zawodowej dr. hab., prof. UW Mirosława Wyrzykowskiego świętującego w tym roku jubileusz 70. urodzin. Tematyka stanowiąca motyw przewodni książki jest szczególnie bliska Profesorowi Mirosławowi Wyrzykowskiemu, który całe swoje życie zawodowe poświęcił budowaniu i umacnianiu praworządności w Polsce, standardów demokratycznych oraz kultury przestrzegania praw człowieka. Znajduje to swój szczególny wyraz w publikacjach Jubilata wydanych na przestrzeni ostatniego półwiecza oraz Jego aktywności jako Profesora Uniwersytetu Warszawskiego, sędziego Trybunału Konstytucyjnego, wiceprzewodniczącego Europejskiej Komisji Przeciwdziałania Rasizmowi i Nietolerancji, a także członka rad licznych instytucji krajowych i zagranicznych. Profesor Mirosław Wyrzykowski wielokrotnie podkreślał, że wartości demokracji, praw człowieka i rządów prawa nie są dane raz na zawsze, ale trzeba o nie szczególnie dbać i umacniać je na przyszłość. Artykuły naukowe zgromadzone w niniejszej księdze stanowią dokumentację naruszeń dokonywanych przez władzę publiczną w obszarze praworządności i praw człowieka. Ale nie są wyłącznie diagnozą – poszukują także odpowiedzi, jakie recepty można zastosować, aby Polska na powrót stała się państwem w pełni demokratycznym oraz praworządnym.

Zgromadzone w niniejszej księdze artykuły korespondują z dorobkiem naukowym i zawodowym Jubilata. Zostały one pogrupowane w cztery części. Pierwsza z nich nawiązuje do kwestii fundamentalnych o charakterze ustrojowym, związanych z tym okresem w życiu Jubilata, kiedy szczególną uwagę poświęcał zagadnieniom prawa administracyjnego oraz konstytucyjnego. Druga część podejmuje zagadnienia ustrojowego statusu sędziów oraz ich niezależności i niezawisłości, szczególnie w warunkach antyustrojowej presji. Jubilat, będąc sędzią Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku, poświęca obecnie dużą część swojej aktywności zawodowej represjonowanym sędziom, okazując każdemu z nich indywidualne wsparcie, ale także uczestnicząc w postępowaniach

dyscyplinarnych w charakterze obserwatora. Trzecia część przedstawia różne współczesne wyzwania dla ochrony praw i wolności jednostki. Część ta odpowiada okresowi drogi zawodowej Jubilata, w którym kierował on Zakładem Praw Człowieka na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, rozwijając warszawską szkołę nauczania o prawach człowieka, przy tym intensywnie współpracując z Poznańskim Centrum Praw Człowieka PAN. Wreszcie ostatnia z części pozwala spojrzeć na polski kontekst kryzysu praworządności z szerszej perspektywy – perspektywy prawa Unii Europejskiej oraz aktywności organów i instytucji UE.

Do udziału w niniejszej księdze zaprosiliśmy grono wybitnych badaczy, reprezentujących polską naukę prawa, ale także praktyków, podzielających pasję badawczą Pana Profesora w zakresie prawa konstytucyjnego i praw człowieka. Do grona tego należą jednocześnie liczni przyjaciele, współpracownicy i uczniowie Jubilata. Teksty nadesłane do księgi, nawiązujące często do wcześniejszej aktywności naukowej Jubilata, pozwalają poznać i lepiej zrozumieć pasję naukowe Jubilata. Jego samego zaś – poza licznymi tekstami własnymi i wystąpieniami publicznymi – można poznać w oparciu o wspomnienia jego przyjaciół, współpracowników i uczniów, które zostały opublikowane w książce wydanej w 2017 r. z okazji pożegnania się Jubilata z Wydziałem Prawa i Administracji UW: *Dosyć o książkach. Ludzie ważni...: Księga pamiątkowa dla Profesora Mirosława Wyrzykowskiego*, pod red. A. Bodnara, B. Grabowskiej-Moroz, A. Ploszki, K. Śmiszka, Ł. Laska.

Dziękując Autorom za nadesłane teksty, pragniemy przywołać słowa Jubilata: *Ceterum censeo constitutionem defendendam esse* „Poza tym uważam, że należy bronić konstytucji”. Wyrażamy nadzieję, że lektura tego tomu i myśli zawarte w nadesłanych do niego tekstach przyczynią się do obrony Konstytucji RP oraz do umacniania standardów ochrony praw człowieka i rządów prawa.

*dr hab. Adam Bodnar, prof. Uniwersytetu SWPS
dr Adam Ploszka, adiunkt w Zakładzie Praw Człowieka WPiA UW*

LAUDACJA DLA PROFESORA MIROSŁAWA
WYRZYKOWSKIEGO Z OKAZJI WRĘCZENIA ODZNAKI
HONOROWEJ RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH
„ZA ZASŁUGI DLA PRAW CZŁOWIEKA”,
WYGŁOSZONA 4.09.2020 R.

Nie jesteśmy w stanie posługiwać się językiem bez znajomości alfabetu. Alfabet składa się z liter. Litery tworzą słowa. Słowa tworzą zdania. Zdania tworzą wypowiedzi. A wypowiedzi – artykuły, eseje, książki i rozprawy. Ale liter nie możemy dobrać dowolnie. Tylko wykorzystywanie wszystkich liter alfabetu daje szansę na kompletność wypowiedzi. Nie można na przykład powiedzieć Konstytucja bez użycia liter „J”, „A” czy „K”. Tak samo jak nie można powiedzieć – w j. niemieckim – Grundgesetz – bez „G” „Z” czy „D”.

Dlatego o Profesorze Mirosławie Wyrzykowskim można mówić, tylko używając porównania do alfabetu. Do jego poszczególnych liter, które skomponowane łącznie, w całej rozciągłości od „A” do „Z”, dają obraz człowieka, naukowca, obrońcy praw człowieka, nauczyciela i wychowawcy pokoleń prawników.

A – AUTORYTET

W Polsce czasami mówi się o kryzysie autorytetów. Jesteśmy w Sali im. Władysława Bartoszewskiego, który należał bez wątpienia do tego grona. Ale czasami wspominamy: „brakuje nam autorytetów”. Ale czy czasami to nie jest jak z różą z „Małego Księcia”:

„Ludzie z Twojej planety hodują pięć tysięcy róż w jednym ogrodzie... i nie znajdują w nich tego, czego szukają... A tymczasem to, czego szukają, może być ukryte w jednej róży”?

Nasz Laureat należy do grona tych największych, tych, których się słucha z uwagą, szanuje każde słowo, a jednocześnie dawkuje się jak najlepszy koniak – raz na jakiś czas, nie za często, tak, aby wybrzmiała każda nuta każdego wypowiedzanego słowa na temat demokracji, Konstytucji i praw człowieka.

B – BUDAPESZT

Nasz Laureat jest związany z Budapesztem. Lecsó, Egri Bikavér i Gundel palacsinta nie są mu obce. Ale tam, gdzie zostało serce, dzięki kształceniu młodych prawników z Uniwersytetu Środkowo-Europejskiego i przyjaźniom akademickim (w tym z obecną na uroczystości prof. Renatą Uitz), nie wszystko jest takie jak trzeba. Bo to serce akademickie przeszczepiono do Wiednia, a postępująca choroba wieńcowa była powtarzana w jego Ojczyźnie. Z tymi samymi objawami. Gdy się jest w stanie przewidzieć kolejne etapy choroby, to coraz trudniej jest wznosić toast za przyjaźń polsko-węgierską. Bo zaczyna on oznaczać przyjaźń toksyczną dla całej Europy.

C – CIECHANÓW

Skoro jesteśmy przy miastach, to wspomnijmy o Ciechanowie jako mieście rodzinnym Naszego Laureata. Kilka osób próbowało być ambasadorem tego miasta – Dorota Rabczewska (szerzej znana jako „Doda”) czy min. Zbigniew Siemiątkowski. Ale to nasz Laureat ma pełne prawo posługiwać się tym mianem. Tym bardziej, że w walce o prawa człowieka pomaga, jeśli rozumie się perspektywę różnych osób, także tych pochodzących z mniejszych miejscowości, oddalonych od centrum.

D – DEMOKRATYCZNE PAŃSTWO PRAWNE

Pojęcie demokratycznego państwa prawnego odnajdziemy w art. 2 Konstytucji. Ale znamy je już od 1989 r., kiedy to pojawiło się jako art. 1 tzw. przepisów utrzymany w mocy Konstytucji z 1952 r. A do tego kilkudziesięciostronicowy komentarz do tego jednego artykułu, napisany dla Wydawnictwa Sejmowego. Nasz Laureat miał swój udział w powstaniu tego postanowienia Konstytucji.

„Demokratyczne państwo prawne” stało się rdzeniem naszej Konstytucji, przez wiele lat wzmacnianym przez doktrynę oraz orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Dlatego jego kryzys tak boli. Trochę tak, jakby ojciec obserwował swoje dziecko, które uzyskało 26-letnią dorosłość, a następnie trafiło do jakiejś toksycznej sekty, zmieniającej postrzeganie świata oraz dotychczasowe wartości. Próbuje się je ratować, przemawiać do rozsądku, namawiać do powrotu do domu, ale ten nowy świat ma nowymi, kolorowymi szkiełkami i zapachami. Powrót na ojcowiznę staje się coraz trudniejszy.

E – EUROPEJSKA KOMISJA PRZECIWDZIAŁANIA RASIZMOWI I NIEDYSKRIMINACJI

W Strasburgu istnieją różne instytucje, różne komisje, zasiadają w nich różne osoby. Czasami dla pieniędzy, czasami dla kariery, czasami dlatego, że rząd nominował i trzeba tam jeździć. Ale czasami trafiają się osoby, które głęboko wierzą w sens pracy. Jeśli tych osób jest kilka, to mogą razem góry przenosić i przeciwdziałać tradycyjnej inercji, niechęci oraz kunktatorstwu. To *de facto* te osoby napędzają rozwój tych instytucji, stawiają nowe wyzwania, nadają sens pracy stałym pracownikom. Nagle dostrzegają oni, że jest z kim porozmawiać i choć na chwilę zmienić oblicze tego świata, wydobyć własną duszę z frustracji.

Kiedy ci „zmieniacze świata” odchodzą, a takim był w ECRI nasz Laureat, pojawiają się z ich strony lzy. Bo zakończyli wspólną przygodę intelektualną, nadającą ich pracy sens. Ale także dlatego, że ich dusza się zmieniła. Zostali wydobyli z czeluści urzędniczych i ponownie zobaczyli w sobie tego młodego studenta wierzącego w ideały. Po takim doświadczeniu życie jest trudniejsze.

F – FULLER

Lon Fuller to jeden z najważniejszych przewodników intelektualnych dla naszego Laureata. Prawo musi mieć swoją wewnętrzną moralność, aby mogło obowiązywać. Prawa nie można instrumentalizować dla bieżących potrzeb. Pamiętam jedno z moich pierwszych naukowych wyzwań związanych z naszym Laureatem. Zajmowaliśmy się w 2005 r. zakazami Marszów Równości w Polsce. Niestety, już wtedy nad literą prawa zwyciężał duch polityczny. Szczęśliwie sądy międzynarodowe i krajowe potrafiły się odnaleźć w roli i odpowiednio ocenić postępowania polityków. Nasze zainteresowania zaowocowały książką pod red. M. Wyrzykowskiego i A. Bodnara, *Przekonania moralne władzy publicznej a wolność jednostki*, wydanej w Warszawie w 2007 r.

G – GODNOŚĆ

Godność jest oczywiście źródłem praw i wolności człowieka i obywatela. Ale godność to zasada konstytucyjna, która powinna przenikać całe nasze funkcjonowanie we wspólnocie, szczególnie wszędzie tam, gdzie mamy styczność z władzą publiczną, czy choćby jej namiastką.

Dlatego też studenci naszego Laureata co roku musieli pisać esej pt. „Godność studenta na Wydziale Prawa”. Każdy, bez wyjątku.

Okazywało się, że namiastką władzy publicznej stawała się przysłowiowa „Pani z Dziekanatu”. Studenci zauważali, jak obowiązujące ich prawo jest instrumentalizowane, jak są nierówno traktowani, jak zmieniają się reguły w trakcie gry, a na końcu to oni cierpią, trapią się tym w akademikach czy na stancjach, a co gorsza – dostosowują się do tych nieoczywistych i krzywdzących sytuacji. Dzięki tym esejom nasz Laureat mógł zmieniać Wydział Prawa i Administracji UW, ale przede wszystkim zaszczepić myślenie, że o godność warto walczyć zawsze, w każdych okolicznościach życia społecznego.

H – HISTORIA

Jak napisał Krzysztof Pawłowski w księdze wydanej z okazji urodzin prof. Mirosława Wyrzykowskiego („Dosyc o książkach... ludzie ważni”, Warszawa 2017): „Prof. Wyrzykowski należy do pokolenia, które miało to szczęście albo nieszczęście, że pisało historię, a właściwie Historię (przez duże «H»). Wydarzenia Marca 68, które ukształtowały rozumienie praw człowieka, doświadczenie karnawału «Solidarności» i Stanu Wojennego, kształtowanie sądów administracyjnych, a następnie TK oraz RPO, Okrągły Stół, przemiany demokratyczne, nowa Konstytucja, członkostwo w UE oraz wreszcie – obrona demokracji konstytucyjnej”.

Oddajmy jeszcze raz głos K. Pawłowskiemu „Gdy toczy się koło Historii trzeba mieć wiedzę, chęć, aby coś zrobić i łut szczęścia. Zarówno po to, aby dostrzec i wykorzystać szansę, jak i aby na czas uskoczyć i nie dać się zmiądzzyć”

I – INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH

Nasz Laureat był twórcą pierwszego polskiego think tanku prawniczego. Można zażartować – zanim stało się to modne. Think tank nazywał się Centrum Konstytucjonalizmu i Kultury Prawnej Instytutu Spraw Publicznych. Torował drogę do przyjęcia nowej Konstytucji z 1997 r., a także do kształtowania sposobu jej interpretacji oraz wdrożenia (jak np. zasady odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa). Czerpał przy tym ze swoich doświadczeń w Szwajcarskim Instytucie Prawa Porównawczego. Otwierał nasz konstytucjonalizm na świat, zapewniał recepcję rozwiązań, tworzył platformę do współpracy krajowej i międzynarodowej. Współpracował z Biurem Informacji Rady Europy.

Pozostała seria „zielonych książek”, ale także cała grupa osób wychowanych w duchu kultury konstytucyjnej.

J – J'ACCUSE

„J'accuse” to tytuł listu otwartego / eseju Émile'a Zoli do prezydenta Republiki Francuskiej, który został opublikowany 13.01.1898 r. w paryskim czasopiśmie „L'Aurore”. Émil Zola, na bazie dokumentów i informacji przekazanych przez płk. Picquarta, odkrył, kto naprawdę stoi za aferą Dreyfusa, kto doprowadził do skazania niewinnego człowieka.

Ale „J'accuse” to także filozofia naszego Laureata. Szczególnie w ostatnich czasach. Dokumentowanie, zbieranie faktów, analizowanie, wyciąganie wniosków, a następnie przedstawianie swoistych aktów oskarżenia pod adresem rządzących. Bo nigdy nie można zapominać, bo nie należy przechodzić do porządku dziennego nad haniebnymi czynami, uznawać, że „musimy się nauczyć żyć w nowych czasach”, „kogo to jeszcze interesuje”. Słowo i udokumentowane, obiektywne fakty, mają swoją moc sprawczą. Nawet jeśli przychodzi zapłacić za to cenę (tak jak zapłacił ją Émil Zola). Bo dzięki takiemu życiu w prawdzie uzyskujemy wewnętrzną równowagę, a mamy także nadzieję, że inni później zrozumieją nasze racje.

K – KONSTYTUCJA – KONWENCJA – KARTA

„Konstytucja to dla mnie wersy modlitwy” – myślę, że pod tym słowami z pewnej piosenki nagranej w ramach cyklu #hot16challenge2 mógłby się podpisać także nasz Laureat.

Ale słowo na „K” to także Konwencja – Europejska Konwencja Praw Człowieka – która kształtuje nasze rozumienie praw człowieka.

Konstytucja dla naszego Laureata ma wymiar nie tylko krajowy, ale także ogólnoeuropejski. Od ponad 20 lat na WPiA UW odbywa się seminarium „Towards European Constitutionalism”, gdzie *de facto* omawiana jest stopniowa konstytucjonalizacja systemu prawa unijnego. Były czasy, kiedy rozmawialiśmy o Konstytucji Europejskiej. Profesor Mirosław Wyrzykowski stał się także gorącym orędownikiem Karty Praw Podstawowych UE.

L – LGBT

LGBT to ludzie, a nie ideologia. To konkretne problemy, przeżycia, krzywda, akty nienawiści, wykluczenia i braku tolerancji dla osób homoseksualnych, biseksualnych i transpłciowych. To codzienne mierzenie się z niechęcią społeczną oraz zabieganie o akceptację oraz takie ukształtowanie systemu prawnego, aby uwzględniał ich prawa. To także pamięć

historyczna o czasach II Wojny Światowej, o Alanie Turingu oraz o akcji „Hiacynt”. Ale także głęboki sprzeciw wobec aktualnych wydarzeń.

Swoje *credo* Pan Profesor Mirosław Wyrzykowski wyraził w niedawnym wywiadzie dla Oko.press: „Jako obywatel odmawiam osobom pełniącym funkcje publiczne prawa do występowania w imieniu państwa, w sposób, który powoduje, że państwo polskie jest postrzegane jako homofobiczne. Odmawiam im prawa do przyprawiania mojemu państwu homofobicznej gęby”¹.

M – MIŁOSZ (CZESŁAW)

Generałowie mają zwyczaj bicia dla siebie monet pamiątkowych. Na tych monetach znajduje się ich *credo*. W świecie akademickim nie ma takiego zwyczaju. Ale gdyby istniał, to na monecie wybitej przez Laureata znalazłby się pewnie cytat z „Traktatu Moralnego” Czesława Miłosa:

*„Nie jesteś jednak tak bezwolny,
A choćbyś był jak kamień polny,
Lawina bieg od tego zmienia,
Po jakich toczy się kamieniach”.*

N – NIEZŁOMNOŚĆ

Słowo „niezłomny” nie budzi w Polsce od 2015 r. dobrych skojarzeń. Ale nawet najbardziej wypaczone użycie tego słowa nie powinno sprawiać, że eliminujemy je ze słownika. Wręcz przeciwnie – powinniśmy kultywować prawdziwe znaczenie naszych pięknych słów.

Według najbardziej tradycyjnych definicji „niezłomny” to inaczej „niedający się zwyciężyć”.

Taki jest właśnie nasz Laureat – choć mogą szaleć burze z piorunami, to zawsze będzie wierny swoim poglądom oraz wartościom, które wyznaje. Opierają się one na głębokim poszanowaniu triady w postaci demokracji, praworządności i praw człowieka. Wynikają ze zrozumienia historii oraz znaczenia integracji europejskiej dla przełamywania wspomnień tragicznych wydarzeń, „kiedy prawa człowieka były w naszej Ojczyźnie łamane”. Dlatego niezłomność oznacza gotowość do ciągłego nazywania

¹ *Ta władza zmierza w kierunku miękkiego (na razie) państwa autorytarnego*, wywiad Anny Wójcik z M. Wyrzykowskim, OKO.Press, 16.08.2020 r., <https://oko.press/ta-wladza-zmierza-w-kierunku-miekkiego-na-razie-panstwa-autorytarnego-rozmowa/> (dostęp: 18.10.2020 r.).

rzeczy po imieniu, do mówienia „tak tak, nie nie”, niezależnie od ceny i kosztów. Ale to jest czasami duży koszt – bo oznacza konieczność weryfikowania znajomości. Bo nie każdy z nas potrafi zachowywać się tak samo.

O – OKRĄGŁY STOŁ

Doświadczenie i pamięć „Okrągłego Stołu” to jeden z najważniejszych składników myśli ideowej naszego Laureata. Dochodzenie do kompromisu, poszukiwanie najlepszego rozwiązania, równoważenie wartości, pewna doza realizmu politycznego, kultura dialogu – to wszystko elementy konstytucjonalizmu, ale także polskiej tradycji ustrojowej. Stworzonej właśnie w 1989 r. i kontynuowanej w działaniach Tadeusza Mazowieckiego, szczególnie przy tworzeniu Konstytucji RP.

Dzięki artykułom naukowym prof. Mirosława Wyrzykowskiego o transformacji ustrojowej tradycja „Okrągłego Stołu” przebiła się do piśmiennictwa zagranicznego. Jeśli zatem któregoś dnia doszłoby do przemian demokratycznych na Białorusi, to być może prawnicy zadzwoniliby do naszego Laureata i poprosili o pomoc – jak ustawić ten mebel, aby przyniósł on rzeczywiste zmiany ustrojowe.

P – PROTOKÓŁ POLSKO-BRYTYJSKI

Są takie momenty, kiedy czujemy, że dzieje się coś złego. Jeszcze nie widzimy czającego się zła, ale już zaczynamy je powoli odczuwać. Tak jak chłodne, porywiste powiewy wiatru zapowiadają wielką burzę. Przyjęcie protokołu polsko-brytyjskiego do Karty Praw Podstawowych UE było takim sygnałem, że prawa człowieka zaczynają być kwestionowane przez rządzących. Pytanie, co było groźniejsze – czy sam podpis, czy też brak woli politycznej (ze strony Donalda Tuska), aby później się z protokołu wycofać. Zwyciężył oportunizm, lekceważenie problemu, bieżąca kalkulacja polityczna.

Protokół polsko-brytyjski *de facto* nie odegrał istotnej roli prawnej. Jak pisał nasz Laureat: „wiele hałasu o nic”². Ale był jednak sygnałem politycznym, że „złe się dzieje w państwie duńskim”. Jak bardzo źle – tego doświadczamy od 2015 r.

² *Wiele hałasu o nic? Racjonalizowanie irracjonalności na przykładzie Protokołu polsko-brytyjskiego do Karty Praw Podstawowych UE [w:] Instytucje prawa konstytucyjnego w dobie integracji europejskiej. Księga jubileuszowa dedykowana prof. Marii Kruk-Jarosz, red. J. Wawrzyniak, M. Laskowska, Warszawa 2009, s. 501–512.*

R – RPO

Profesor Mirosław Wyrzykowski współtworzył urząd Rzecznika Praw Obywatelskich. W latach 1988–1990 kierował Departamentem Konstytucyjnych Wolności i Praw w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich. Współpracował z prof. Ewą Łętowską i tworzył podwaliny pod nowoczesną instytucję ombudsmana, która była następnie promowana w innych częściach Europy – jako most między państwem socjalistycznym a demokratycznym państwem prawnym. W księgach pamiątkowych Ombudsmana Szwecji można znaleźć krótki zapisek z kwietnia 1988 r. – dowód pierwszej wizyty prof. Ewy Łętowskiej oraz prof. Mirosława Wyrzykowskiego, jako reprezentantów urzędu Ombudsmana z państw bloku wschodniego.

Ale praca w Biurze RPO to coś więcej – lektura codziennych listów i skarg, interwencje oraz wystąpienia, to kształtowanie wrażliwości na konkretne naruszenia. A tego czasami brakuje zwyczajnym naukowcom czy teoretykom. Nasz Laureat doskonale wie, że same gwarancje praw nie wystarczą. Ważny jest efekt – czy prawa stają się rzeczywiste i praktyczne, czy też pozostają teoretyczne i iluzoryczne.

S – SĘDZIA

Nasz Laureat był Sędzią Trybunału Konstytucyjnego. Sędzią przez duże „S”. W najlepszych, złotych latach TK, kiedy konieczne było rozstrzygnięcie sporów fundamentalnych dla przyszłości Polski, dotyczących m.in.

- integracji Polski z Unią Europejską;
- rozumienia niektórych praw konstytucyjnych (np. wolność zgromadzeń czy wolność słowa);
- funkcjonowania ważnych instytucji ustrojowych (np. sejmowej komisji śledczej).

Sędzia przez duże „S” potrafi tak napisać wyrok TK, że nie tylko nie hamuje to współpracy sądowej w sprawach karnych, ale wręcz zmusza ustrojodawcę do zmiany Konstytucji. Mam na myśli wyrok w sprawie Europejskiego Nakazu Aresztowania (sygn. P 1/05, wyrok z 27.04.2005 r.). Sędzia przez duże „S” potrafi przewidzieć skutki orzeczeń TK. Sędzia przez duże „S” potrafi przekonać kolegów i koleżanki do swojego rozumienia postanowień Konstytucji. Jeśli przygotowuje zdanie odrębne, to nie po to, aby się chwalić swoją erudycją, ale powiedzieć swoje „non possumus”.

Kiedy to wspominam, mam nadzieję, że ten duch niezależności intelektualnej i odpowiedzialności orzeczniczej trafi do sędziów, którzy na co dzień mierzą się z bezpośrednim stosowaniem Konstytucji. Ale ten duch wywiera wpływ także na nominacje sędziowskie do sądów Unii Europejskiej, dzięki

pracy w Panelu 255, oceniającym kandydaty na sędziów. Ten duch jest także widoczny w telefonie wykonywanym do każdego pokrzywdzonego czy represjonowanego sędziego w Polsce, a także w osobistej obecności w charakterze obserwatora na posiedzeniach sądów dyscyplinarnych.

T – TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

W czasie wykładu z okazji 90. rocznicy urodzin Tadeusza Mazowieckiego, w 2017 r., prof. Mirosław Wyrzykowski dzielił się swoimi przemyśleniami na temat procesów niszczenia instytucji. Stwierdził, że ludzie, którzy doszli do władzy dzięki demokratycznym instytucjom, są gotowi je zniszczyć, jeśli nie spotkają oporu.

Trybunał Konstytucyjny to wielka część życia naszego Laureata. Ale także wielka osobista tragedia, nie tylko Jego, ale całego pokolenia prawników. Nie zdołaliśmy obronić instytucji, przekonać do tego społeczeństwa, pozwoliliśmy na to, aby powoli zmieniał się nasz ustrój.

W tym kontekście nie można zapomnieć słów prof. Mirosława Wyrzykowskiego o kryzysie konstytucyjnym. Już w 2016 r. mówił, że „kryzys konstytucyjny” się skończył. Niektórzy zadawali pytanie – jak to? Dlaczego? Dlatego, że sąd konstytucyjny został już wtedy, pod koniec 2016 r., podporządkowany władzy politycznej. Nastąpiło jego „wrogie przejęcie”³. Od tego czasu wkroczyliśmy w nowy etap ustrojowy.

U – UNIwersYTET WARSZAWSKI

Uniwersytet to wielka miłość Pana Profesora. Rozwijanie nauki, konferencje, wykłady okolicznościowe, seminaria i rozmowy ze studentami, wrażliwość na przestrzeganie standardów naukowych, dbałość o kulturę akademicką oraz o tradycję, ale także o własnych mistrzów (jak np. prof. Jerzego Starościaka). To wszystko jest w DNA naszego Laureata.

Uniwersytet Warszawski jest miłością szczególną – ze względu na wiele lat pracy oraz mnóstwo osobistych przeżyć. Ale także ze względu na kultywowanie pamięci takich osób jak Tadeusz Mazowiecki – jeden z największych bohaterów naszej transformacji, o którym trzeba przypominać zwłaszcza w 40. rocznicę Porozumień Sierpniowych.

³ M. Wyrzykowski, „Wrogie przejęcie” porządku konstytucyjnego [w:] *Wyzwania dla ochrony konkurencji i regulacji rynku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Skocznemu*, red. M. Bernatt, A. Jurkowska-Gomułka, M. Namysłowska, A. Piszczyk, Warszawa 2017, s. 831–853.

W – WOLNOŚĆ

Nauczanie prof. Mirosława Wyrzykowskiego to nieustanna lekcja o wolności. Wolności jako najbardziej podstawowym, naturalnym stanie dla jednostki, a także o obowiązku władzy publicznej, aby tworzyć jak najszersze ramy do rozwoju własnej osobowości, życia prywatnego i rodzinnego, zaangażowania w sprawy publiczne. Wolność to nie przywilej dawany przez władzę, ale coś, co wynika z naszego człowieczeństwa.

Ale lekcja wolności to także lekcja o umiejętności korzystania z niej i dostrzegania innych wartości składających się na interes publiczny. Nie bez przyczyny „interes publiczny” to jedno z najważniejszych zagadnień badawczych Pana Profesora. Co za tym idzie – wolność podlega ograniczeniom, ale muszą być one zgodne z zasadą proporcjonalności. I dlatego czasami można z ust prof. Mirosława Wyrzykowskiego usłyszeć gorzką uwagę na temat lekceważenia własnej roli przez Parlament. Bo to właśnie parlamentarzyści powinni dbać o ważenie wartości, o takie kształtowanie praw człowieka, aby w jak najmniejszym stopniu interes publiczny (lub rzekomy interes publiczny) wpływał na nasze prawa. Niestety, wielokrotnie nie zdają oni tego egzaminu.

Z – ZOBOWIĄZANIE

Profesor Mirosław Wyrzykowski to zobowiązanie. Zobowiązanie wynikające ze współpracy, rozmowy, możliwości korzystania z dorobku oraz z myśli. To zobowiązanie całej grupy młodych naukowców, działaczy, ale także polityków. Aby kontynuować jego działania. Aby w tej sztafecie pokoleń działać na rzecz realizacji najważniejszych wartości.

* * *

Mamy szczęście. Profesor Mirosław Wyrzykowski dość wysoko postawił poprzeczkę. Javier Sotomayor w skoku wzwyż wyznaczył rekord świata na poziomie 2,45 m. Z kolei 18.08.1996 r. w Eberstadt Artur Partyka wyznaczył rekord Polski – 2,38 m.

Tak więc kryteria są dość jasne.

Jeśli nowe pokolenie prawników będzie się mieściło gdzieś między 2,38 a 2,45 m, to prof. Mirosław Wyrzykowski będzie z nas zadowolony. Wszak był i jest najlepszym trenerem kultury konstytucyjnej i praw człowieka.

dr hab. Adam Bodnar
Rzecznik Praw Obywatelskich VII kadencji

ŻYCIORYS PROFESORA MIROSŁAWA WYRZYKOWSKIEGO

Profesor Mirosław Wyrzykowski urodził się 1.04.1950 r. w Ciechanowie, gdzie ukończył I Liceum Ogólnokształcące im. Z. Krasińskiego. Następnie podjął prawnicze studia magisterskie na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, które ukończył w 1971 r. W tym też roku rozpoczął swoją – trwającą blisko pół wieku – pracę na Uniwersytecie. Na tym samym Wydziale w 1975 r. uzyskał stopień naukowy doktora nauk prawnych, broniąc rozprawę doktorską zatytułowaną: „Sądowa kontrola decyzji administracyjnych w państwie socjalistycznym”, a w 1986 r. doktora habilitowanego w oparciu o rozprawę zatytułowaną „Pojęcie interesu społecznego w prawie administracyjnym”. Od 1992 r. do 2017 r. pracował na stanowisku profesora Uniwersytetu Warszawskiego.

Na Uniwersytecie Warszawskim pełnił szereg funkcji administracyjnych i społecznych, będąc w latach 1996–1999 prodziekanem, a w latach 1999–2001 dziekanem Wydziału Prawa i Administracji. W latach 1995–2005 kierował Zakładem Prawa Porównawczego i Gospodarczego w Instytucie Nauk Prawno-Administracyjnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. W 2003 r. zainicjował utworzenie Zakładu Praw Człowieka, którym kierował do czasu przejścia na emeryturę w 2017 r. Współtworzył także działającą od 2014 r. na Uniwersytecie Warszawskim Katedrę im. Tadeusza Mazowieckiego, która jest miejscem debaty nad aktualnymi problemami społecznymi i humanistycznymi. Prof. Mirosław Wyrzykowski był w 2003 r. promotorem doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Warszawskiego nadanego Tadeuszowi Mazowieckiemu. Od tego czasu konsekwentnie promuje dorobek społeczny i polityczny T. Mazowieckiego. Profesor Mirosław Wyrzykowski był również jednym z twórców Szkoły Prawa Niemieckiego na Wydziale Prawa i Administracji UW, a także stworzył unikalne na skalę europejską seminarium Towards European Constitutionalism, które od ponad 20 lat odbywa się na Uniwersytecie Warszawskim. Poza macierzystym wydziałem Profesor Mirosław Wyrzykowski wykładał także w Centrum Studiów Samorządu Terytorialnego i Rozwoju Lokalnego UW oraz sprawował opiekę naukową nad studentami w ramach Collegium Invisibile. W trakcie swojej

pracy na Uniwersytecie wypromował ponad setkę magistrów oraz kilkunastu doktorów.

Poza Uniwersytetem Warszawskim Profesor Mirosław Wyrzykowski wykładał i prowadził badania naukowe w wielu instytucjach i uczelniach zagranicznych. W roku akademickim 1979/1980 był stypendystą Alexander von Humboldt Stiftung. W latach 1990–1995 był zatrudniony na stanowisku profesorskim w Szwajcarskim Instytucie Prawa Porównawczego w Lozannie, zaś w latach 1997–2011 na stanowisku profesora w Central European University w Budapeszcie. Prowadził wykłady – jako profesor wizytujący – m.in. na uniwersytetach w Paryżu (Sorbona), Bonn, Sydney, Konstancji, Bayreuth, Monachium oraz Thamassat University w Bangkoku. Imponująca jest lista polskich i zagranicznych konferencji naukowych i seminariów, których Profesor Mirosław Wyrzykowski był organizatorem, współorganizatorem i uczestnikiem.

Równoległe z aktywnością naukową uczestniczył w życiu społecznym i publicznym. W latach 1988–1990 kierował Departamentem Konstytucyjnych Wolności i Praw w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich. W kwietniu 1988 r. uczestniczył w pierwszej, historycznej wizycie Rzecznika Praw Obywatelskich Profesor Ewy Łętowskiej w urzędzie Ombudsmansmana Szwecji. Uczestniczył w pracach parlamentarnych nad zmianą Konstytucji w grudniu 1989 r., a następnie w pracach Komisji Konstytucyjnej Sejmu RP. W latach 1990–1993 i 1996–2001 był członkiem Rady Legislacyjnej przy Prezesa Rady Ministrów. W latach 1996–2001 pełnił funkcję dyrektora Centrum Konstytucjonalizmu i Kultury Prawnej Instytutu Spraw Publicznych, jednego z pierwszych polskich prawniczych think-tanków. W latach 1999–2001 i 2012–2016 był członkiem Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministrze Spraw Zagranicznych. Profesor Mirosław Wyrzykowski zasiadał także w radzie Krajowej Szkoły Administracji Publicznej oraz był członkiem Rady Społecznej Rzecznika Praw Obywatelskich VII kadencji.

Podkreślić należy trwające od lat zaangażowanie Profesora Mirosława Wyrzykowskiego w działalność organizacji pozarządowych, takich jak – przykładowo – Instytut Spraw Publicznych, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Fundacja im. S. Batorego, International Service for Human Rights, Stowarzyszenie im. Prof. Zbigniewa Hołdy, a także Archiwum im. Wiktora Osiatyńskiego.

W 2001 r. Profesor Mirosław Wyrzykowski został wybrany na sędziego Trybunału Konstytucyjnego, w którym orzekał do 2010 r. W tym czasie pełnił funkcję sprawozdawcy w szeregu kluczowych dla statusu jednostki i standardów państwa prawa postępowaniach toczących się przed Trybunałem Konstytucyjnym, zakończonych wydaniem głośno i w przeważającej mierze aprobująco komentowanych wyroków. W szczególności

wskazać warto wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 27.04.2005 r. w sprawie o sygn. akt P 1/05 (dotyczącej Europejskiego Nakazu Aresztowania); wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 18.01.2006 r. w sprawie o sygn. akt K 21/05 (dotyczącej wolności zgromadzeń) czy wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22.09.2006 r. w sprawie o sygn. akt U 4/06 (dotyczącej zakresu działania tzw. Bankowej Komisji Śledczej). Od wielu kadencji Profesor Mirosław Wyrzykowski jest członkiem Komitetu Nauk Prawnych PAN, pełniąc w latach 2011–2015 godność przewodniczącego Komitetu. Jest także członkiem Komitetu Bioetyki PAN, a także Polskiego Towarzystwa Prawa Konstytucyjnego oraz pełni funkcję Przewodniczącego Polskiej Sekcji Międzynarodowego Stowarzyszenia Nauk Prawnych (ang. President of the Polish Section of the International Legal Sciences Association).

W latach 2012–2017 Profesor Mirosław Wyrzykowski był członkiem i wiceprzewodniczącym Europejskiej Komisji Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI) przy Radzie Europy. Od 2016 r. jest członkiem Panelu 255, którego zadaniem jest opiniowanie kandydatów na funkcję sędziego oraz rzecznika generalnego Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Profesor Mirosław Wyrzykowski jest członkiem Rad Naukowych, m.in. Instytutu Historyczno-Prawnego, Instytutu Nauk o Państwie i Prawie oraz Instytutu Nauk Prawno-Administracyjnych Uniwersytetu Warszawskiego, a ponadto członkiem rad programowych polskich i zagranicznych czasopism prawniczych, w tym „Common Market Law Review”, „European Constitutional Law Review”, „Tilburg Law Review”, „Anti-Discrimination Law Review”, „European-Asian Journal of Law and Governance”, „Deutsch-Polnische Juristen-Zeitschrift”, „Europejskiego Przeglądu Sądowego” oraz „Państwa i Prawa”.

Jest autorem blisko 200 publikacji naukowych – monografii, artykułów oraz studiów w języku polskim i w językach obcych z zakresu prawa administracyjnego, konstytucyjnego i praw człowieka.

W 1997 r. za udział w pracach nad tworzeniem Konstytucji RP Profesor Mirosław Wyrzykowski został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 2011 r., za wybitne zasługi w kształtowaniu orzecznictwa konstytucyjnego oraz zasad demokratycznego państwa prawa i kultury prawnej, a także za osiągnięcia w działalności naukowej, odznaczony został Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 2003 r. otrzymał Order Zasługi Republiki Federalnej Niemiec (niem. *Verdienstkreuz I. Klasse der BRD*, ang. *The Order of Merit of the Federal Republic of Germany*). W 2020 r. odznaczony został odznaką honorową Rzecznika Praw Obywatelskich „Za Zasługi dla Ochrony Praw Człowieka”.

LISTA PUBLIKACJI
PROFESORA MIROŚŁAWA WYRZYKOWSKIEGO
(WYBRANE POZYCJE)

KSIĄŻKI

1. *Zagadnienia legislacji administracyjnej*, Poznań 1973, s. 164.
2. *Sądowa kontrola decyzji administracyjnych w państwach socjalistycznych*, Warszawa 1978, s. 207.
3. *Sądownictwo administracyjne w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1983, s. 253.
4. *Pojęcie interesu społecznego w prawie administracyjnym*, Warszawa 1986, s. 218.
5. *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. L. Garlicki; aut.: K. Działocha, L. Garlicki, P. Sarnecki, W. Sokolewicz, M. Wyrzykowski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1995, s. 400.

REDAKCJE KSIĄŻEK

1. *Zbiór studiów z zakresu nauk administracyjnych*, red. nauk. Z. Rybicki, M. Gromadzka-Grzegorzewska, M. Wyrzykowski, Ossolineum 1978.
2. *Sądownictwo administracyjne w Europie Zachodniej*, red. i wstęp L. Garlicki; aut.: T. Górzyńska, M. Grzybowski, H. Izdebski, A. Łabno-Jabłońska, J. Łętowski, Z. Witkowski, M. Wyrzykowski, PWN, Warszawa 1990, s. 258.
3. *Rechtsfragen der Transformation in Polen. Schweizerisch-polnisches Kolloquium* (red. nauk.), Wydawnictwo Baran i Suszczyński, Kraków 1995.
4. *Podstawy prawne gospodarki rynkowej*, red. M. Lutter, J. Semler, red. wyd. polskiego M. Wyrzykowski, C.H. Beck, Warszawa 1997.
5. *Constitution-making process*, red. i wstęp M. Wyrzykowski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1998.
6. *Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. i wstęp M. Wyrzykowski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1998.
7. *Contrôle de l'administration en France et en Pologne*, red. M. Wyrzykowski, Ph. Chauvin, Biblioteka Studia Iuridica, Press Universitaires

- de Varsovie, Varsovie 1999. *Ochrona danych osobowych*, red. M. Wyrzykowski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999.
8. *Contrôle de l'administration en France et en Pologne. Actes du colloque des 4 et 5 mai 1998* (red. nauk.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999.
 9. *Constitutional Essays*, red. i wstęp M. Wyrzykowski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999.
 10. *Podstawy prawne funkcjonowania organizacji pozarządowych*, red. M. Wyrzykowski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999.
 11. *Suwerenność i integracja europejska*, red. W. Czapliński, I. Lipowicz, T. Skoczny, M. Wyrzykowski, Wydawnictwo CEUW, Warszawa 1999.
 12. *Współpłatność za studia*, cz. II, red. M. Wyrzykowski, J. Woźnicki, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999.
 13. *Model ustrojowy prokuratury. Dyskusja nad projektem Ministerstwa Sprawiedliwości* (red. nauk.), Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.
 14. *Odpowiedzialność władzy publicznej za wyrządzoną szkodę w świetle artykułu 77 ustęp 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Wyrzykowski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.
 15. *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, red. M. Wyrzykowski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001.
 16. *Verfassungsgebung für Europa*, red. J.A. Kämmerer, M. Wyrzykowski, Carl Heymanns Verlag 2005.
 17. *Prawa stają się prawem. Status jednostki a tendencje rozwojowe prawa*, red. M. Wyrzykowski, Liber, Warszawa 2006.
 18. *Przekonania moralne władzy publicznej a wolność jednostki. Materiały z konferencji*, red. nauk. M. Wyrzykowski i A. Bodnar, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2007.
 19. *Kim jesteś obywatelu? Materiały konferencyjne (Warszawa, 26.04.2007 r.)*, red. i wstęp M. Wyrzykowski, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008.
 20. *Rozumność rozumowań prawniczych. Materiały konferencyjne (Warszawa, 23.01.2008 r.)*, red. i wstęp M. Wyrzykowski, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2008, s. 233.
 21. *Orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Aspekty prawne i społeczne*, red. i wstęp R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski; współpraca: A. Bodnar, A. Gliszczyńska, K. Sękowska-Kozłowska, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
 22. *Mowa nienawiści a wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne*, red. i wstęp R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, A. Bodnar, A. Gliszczyńska-Grabias, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 283.
 23. *Precedens w polskim systemie prawa. Materiały konferencyjne (Warszawa, 24.06.2008 r.)*, red. A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2010.

24. *Prawne granice wolności sumienia i wyznania*, red. i wstęp R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, L. Kondratiewa-Bryzik, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
25. *Na drodze do wspólnoty kultury prawnej II (Auf dem Wege zur Gemeinschaft der Rechtskultur II)*, red. M. Lutter, W.-H. Roth, M. Wyrzykowski, C.H. Beck, Warszawa 2016.

PODRĘCZNIKI:

1. *Prawo administracji gospodarczej*, red. R. Malinowski, M. Wyrzykowski, Wydawnictwa Instytutu Administracji i Zarządzania, Warszawa 1989.
2. *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, red. M. Wierzbowski, M. Wyrzykowski, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1996.
3. *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, wyd. 2, red. M. Wierzbowski, M. Wyrzykowski, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1998.
4. *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, red. M. Wierzbowski, M. Wyrzykowski, wyd. 3 zmienione, aut.: C. Banasiński, H. Gronkiewicz-Waltz, R. Kaszubski, K. Pawłowicz, D. Szafrąński, M. Wierzbowski, M. Wyrzykowski, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2001.
5. *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, red. M. Wierzbowski, M. Wyrzykowski, wyd. 4 zmienione, aut.: C. Banasiński, H. Gronkiewicz-Waltz, K. Pawłowicz, D. Szafrąński, M. Wierzbowski, M. Wyrzykowski, LexisNexis, Warszawa 2002 [2003].
6. *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, red. M. Wierzbowski, M. Wyrzykowski, wyd. 5 zmienione, aut.: C. Banasiński, H. Gronkiewicz, D. Szafrąński, M. Wierzbowski, M. Wyrzykowski, LexisNexis, Warszawa 2005, s. 317.
7. *Prawo gospodarcze. Zagadnienia administracyjnoprawne*, red. H. Gronkiewicz-Waltz, M. Wierzbowski, LexisNexis, Warszawa 2007, s. 331.
8. *Polish Constitutionalism. A Reader*, red. nauk. M. Wyrzykowski, J. Urbanik, P. Korzec, Warszawa 2011.

ARTYKUŁY W CZASOPISMACH I W KSIĄŻKACH

1. *Administracja a obywatel*, „Rada Narodowa-Gospodarka-Administracja” 1973/25–26.
2. *Pozycja zebrania wiejskiego i sołtysa*, „Rada Narodowa-Gospodarka-Administracja” 1973/4.

3. *Prawnicze studia doktoranckie na Uniwersytecie Warszawskim*, „Życie Szkoły Wyższej” 1974/1, s. 137–139.
4. *Koncepcje sądowej kontroli administracji w Polsce Ludowej w latach 1945–1970*, „Studia Prawnicze” 1977/3, s. 59–95.
5. *Europejskie państwa socjalistyczne*, cz. 1 – „Gazeta Prawna” 1977/19, cz. 2 – „Gazeta Prawna” 1977/20.
6. *Sądowa kontrola aktów administracyjnych w europejskich państwach socjalistycznych*, „Studia Prawnicze” 1978/2, s. 77–134.
7. *Sądowa kontrola praworządności działania administracji w ZSRR*, „Państwo i Prawo” 1978/10, s. 61–74.
8. *Postępowanie administracyjne w europejskich państwach socjalistycznych (zagadnienia wybrane)*, „Organizacja, Metody, Technika” 1979/11, s. 27–33.
9. *Pozycja ustrojowa Naczelnego Sądu Administracyjnego*, „Państwo i Prawo” 1980/10, s. 51–62.
10. *Prawo porównawcze w programie studiów prawniczych*, „Życie Szkoły Wyższej” 1980/4, s. 41–54.
11. Glosa do wyroku NSA z 11.02.1981 r., SA 233/81, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1981/11, poz. 190.
12. *Nowelizacja kodeksu postępowania administracyjnego na tle porównawczym*, „Studia Prawnicze” 1981/4, s. 39–68.
13. *Instytucja sądowej kontroli decyzji administracyjnych w europejskich państwach socjalistycznych*, cz. 1 – „Organizacja, Metody, Technika” 1982/4–5, s. 15–18; cz. 2 – „Organizacja, Metody, Technika” 1982/6, s. 16–19.
14. *Position of the Supreme Administrative Court in the Political System*, „Polish Political Science” t. 12: 1982 [1983], s. 97–111.
15. *Wykonywanie administracji publicznej przez organy samorządu terytorialnego [w:] Model władzy lokalnej w systemie reformy gospodarczej: problem węzłowy 11.10-VI Zespół prawny: praca zbiorowa, t. 1*, red. M. Kulesza, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1982, s. 31–51.
16. *Zagadnienia ustawy o postępowaniu administracyjnym Republiki Federalnej Niemiec*, „Państwo i Prawo” 1982/3–4, s. 76–86.
17. *Niektóre zagadnienia stosowania warunków umów inwestycyjnych*, „Przeгляд Ustawodawstwa Gospodarczego” 1983/10, s. 292–294.
18. *Sądowa kontrola decyzji administracyjnych. Kontrola administracji w państwach socjalistycznych*, red. i wstęp J. Łętowski, Wrocław 1983, s. 303–359.
19. *Wojewódzki Komitet Kontroli Społecznej (analiza jednego przypadku)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 1983/104, s. 199–238.
20. Glosa do wyroku NSA z 24.02.1984 r., II SA 2071/83, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1984/12, poz. 267.

21. *Interes lokalny jako kategoria prawna* [w:] *Model władzy lokalnej w systemie reformy gospodarczej: problem węzłowy 11.10-VI Zespół prawny*: praca zbiorowa, t. 3, red. M. Kulesza, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1984, s. 170–194.
22. *Jeszcze o mechanizmach reprezentacji interesu lokalnego* [w:] *Model władzy lokalnej w systemie reformy gospodarczej: problem węzłowy 11.10-VI Zespół prawny*: praca zbiorowa, t. 4, red. M. Kulesza, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1985, s. 312–334.
23. *Funkcjonowanie przedsiębiorstw zagranicznych w świetle orzecznictwa Naczelnego Sądu Administracyjnego (wybrane problemy)* [w:] *Funkcjonowanie zagranicznych przedsiębiorstw drobnej wytwórczości (firm polonijnych) w Polsce. Materiały konferencyjne*, Radom 1986, s. 91–122.
24. *Co jest zgodne z prawem*, „Życie Gospodarcze” 1987/227.
25. *Instytucjonalne gwarancje praworządności*, „Wychowanie Obywatelskie” 1987/2, s. 92–98.
26. *Glosa do uchwały SN z 4.12.1987 r., III AZP 13/87*, „Państwo i Prawo” 1988/12, s. 145–150.
27. *Konstytucyjny spór „o coś więcej” (studium przypadku)* [w:] *Kultura prawna i dysfunkcjonalności prawa*, red. B. Banaszekiewicz i in., t. 2, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1988, s. 503–526.
28. *Glosa do wyroku NSA z 11.01.1988 r., II SA 2125/87*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1989/4, poz. 79.
29. *Konstytucyjne aspekty sądownictwa administracyjnego PRL* [w:] *Studia Konstytucyjne*, t. 5, *Organy ochrony prawa, regulacja w nowej konstytucji*, red. L. Garlicki, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1989, s. 90–109.
30. *Pojęcie publikacja o treści szkodliwej dla dobra i interesów PRL w orzecznictwie NSA*, „Państwo i Prawo” 1989/3, s. 59–69.
31. *Sądowe gwarancje realizacji ustaw o przedsiębiorstwach państwowych i samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego* [w:] *Instytucje prawne w reformowanej gospodarce narodowej (studia prawne)*, red. L. Bar, Ossolineum 1989, s. 365–414.
32. *Mysli zakazane (o cenzurze publikacji naukowych)*, „Studia Iuridica” 1990/18, s. 233–244.
33. *Present Problems of Civil Rights in Poland* [w:] *International Human Rights Norms in Domestic Law: Finnish and Polish Perspectives*, red. A. Rosas, Helsinki 1990, s. 109–125.
34. *Die gerichtliche Kontrolle des administrativen Ermessens und unbestimmter Rechtsbegriffe* [w:] *Verwaltungsgerichtsbarkeit – Umweltschutz – Kommunale Selbstverwaltung Referate des 7. deutsch-polnischen Verwaltungskolloquiums*, red. H. Siedentopf, Speyer 1991, s. 51–68.

35. *Legislacja – demokratyczne państwo prawa – radykalne reformy polityczne i gospodarcze*, „Państwo i Prawo” 1991/5, s. 17–28.
36. *The Polish Draft Law on Reprivatization: Some Reflections on Domestic and International Law*, „Swiss Review of International and European Law” 1991/2, s. 223–257 [z A.M. Aronovitz].
37. *Cenzura w świetle orzecznictwa Naczelnego Sądu Administracyjnego*, „Przegląd Sądowy” 1992/2, s. 3–37.
38. *Constitutional Changes in Poland 1989–1991*, „Bulletin of the Australian Society of Legal Philosophy” 1992/58–59, vol. 17, s. 25–46.
39. *Die Rezeption im öffentlichen Rechts – am Beispiel der Verfassungsentwicklungen in Ost- und mitteleuropäischen Staaten* [w:] *Perméabilité des ordres juridiques. Osmose zwischen Rechtsordnungen. The Responsiveness of Legal Systems to Foreign Influences*, Schulthess Polygraphischer Verlag, Zurich 1992, s. 69–85.
40. *Legislacja – demokratyczne państwo prawa – radykalne reformy polityczne i gospodarcze* [w:] *Tworzenie prawa w demokratycznym państwie prawnym*, red. H. Suchocka, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1992, s. 38–54.
41. *Recepcja w prawie publicznym – tendencje rozwojowe konstytucjonalizmu w Europie Środkowej i Wschodniej*, „Państwo i Prawo” 1992/11, s. 23–35.
42. *Individualism and Communitarianism in a Contemporary Polish Legal System: Tensions and Accommodations*, „Brigham Young University Law Review” 1993/2, s. 577–603.
43. *Obywatel i biurokracja. Granice ekspansji prawa administracyjnego* [w:] *Prawa człowieka w społeczeństwie obywatelskim*, red. A. Rzepliński, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 1993, s. 52–68.
44. *Glosa do uchwały TK z 2.03.1993 r., W 3/93*, „Przegląd Sejmowy” 1994/3, s. 303–311.
45. *Social Rights in the Jurisprudence of the Commissioner for Citizens’ Rights in Poland* [w:] *Social Rights as Human Rights. A European Challenge*, red. K. Drzewicki, C. Krause, A. Rosas, Turku 1994, s. 251–273.
46. *Selected Problems of System Transformation* [w:] *Rechtsfragen der Transformation in Polen: schweizerisch-polnisches Kolloquium: Referate und Diskussionsbeiträge des schweizerisch-polnischen Kolloquiums von 11.-14. Mai 1994 in Warszawa*, red. J. Aregger, J. Poczobut, M. Wyrzykowski, Schweizerisches Institut für Rechtsvergleichung Lausanne, Institut für Internationales Recht Juristische Fakultät Universität Warszawa, Kraków 1995, s. 9–25.
47. *The Constitutions of the Eastern European Countries in the Structure of European Constitutionalism* [w:] *The European constitutional area*, red. R. Bieber, P. Widmer, Zurich 1995, s. 69–92.
48. *Komentarz do wyroku NSA z 24.II.1995 r., III SA 19/94*, „Glosa” 1996/5, s. 13–14.

49. „*Na Wschodzie same zmiany*”. *Refleksje o transformacji ustrojowej*, „*Studia Iuridica*” 1996/32, s. 273–281.
50. *Reprivatisierung in Polen – ungelöste Probleme der Vergangenheit* [w:] *Eigentum im Umbruch Restitution, Privatisierung und Nutzungskonflikte im Europa der Gegenwart*, red. Ch. Tomuschat, Österreich 1996.
51. *Laboratorium konstytucyjne*, „*Polis*” 1997/4–5, s. 65–70.
52. *La réforme du Tribunal Constitutionnel Polonais*, „*Droit Polonais Contemporain-Polish Comparative Law*” 1997/1/4, s. 85–98.
53. *Las reformas constitucionales en Polonia* [w:] *Las nuevas instituciones políticas de la Europa oriental*, red. C. Flores, Madrid 1997, s. 39–88.
54. *Uwagi do projektu ustawy o języku polskim*, „*Przegląd Legislacyjny*” 1997/1, s. 33–38.
55. *Die polnische Perspektive. Die Harmonisierung des öffentlichen Rechts in Polen* [w:] *Zukunftsprobleme der Europäischen Union: Erweiterung nach Osten oder Vertiefung oder beides?* (R.I.Z.-Schriften, Band 7), red. K. Stern, Berlin 1998, s. 43–52.
56. *Gemeinsame Wurzeln der Menschenrechte – Schranken des Staates in der neuen polnischen Verfassung* [w:] *Globalisierung und informationelle Rechtskultur in Europa: Informationelle Teilhabe und weltweite Solidarität*, red. S. Lamnek, M.-T. Tinnefeld, Baden-Baden 1998, s. 269–275.
57. *Granice praw i wolności – granice władzy*, „*Res Publica Nowa*” 1998/1, s. 19–23.
58. *Granice praw i wolności – granice władzy* [w:] *Obywatel – jego wolności i prawa. Zbiór studiów przygotowanych z okazji 10-lecia urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich*, oprac. B. Oliwa-Radzikowska, Warszawa 1998, s. 45–59.
59. *Zasada demokratycznego państwa prawa* [w:] *Zasady podstawowe polskiej konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998, s. 65–91.
60. *Die Stellung der Verwaltung im Gewaltenteilungsgefuge unter den Bedingungen heutigen Verwaltungsaufgaben* [w:] Bauer, Hendler, Huber, Popowska, Rabska – *Entwicklungstendenzen des Allgemeinen Verwaltungsrechts und des Staedtebaurechts*, Boorberg Verlag 1999, s. 145–154.
61. „*Interes społeczny*” jako kategoria proceduralna [w:] *Administracja publiczna w państwie prawa. Księga jubileuszowa dla profesora Jana Jendroski: [w osiemdziesiątą rocznicę urodzin i pięćdziesięciolecie pracy naukowej]*, red. B. Adamiec i in., Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 337–345.
62. *Introductory note to the 1997 Constitution of the Republic of Poland* [w:] *Constitutional Essays*, red. M. Wyrzykowski, Institute of Public Affairs, Warsaw 1999, s. 9–13.

63. *Klauzula europejska – zagrożenie suwerenności? (suwerenność a procedura ratyfikacyjna członkostwa Polski w UE)* [w:] *Suwerenność i integracja europejska*, red. W. Czapliński, I. Lipowicz, T. Skoczny, M. Wyrzykowski, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999, s. 85–96.
64. *Le système constitutionnel de protection des droits de l'Homme en Pologne* [w:] *Controle de l'administration en France et en Pologne*, red. M. Wyrzykowski, Ph. Chauvin, Biblioteka Studia Iuridica, Press Universitaires de Varsovie, Varsovie 1999, s. 13–26.
65. *Legal aspects of settling accounts with the past* [w:] *Constitutional Essays*, red. M. Wyrzykowski, Institute of Public Affairs, Warsaw 1999, s. 351–366.
66. *Podział władz* [w:] *Kierunki rozwoju prawa administracyjnego. Podstawowe zagadnienia prawa budowlanego i planowania przestrzennego*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1999, s. 151–160.
67. *Ochrona danych – zagadnienia konstytucyjne* [w:] *Ochrona danych osobowych*, red. M. Wyrzykowski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 1999, s. 19–32.
68. *Osiem tez w sprawie systemu rządów premierowskich* [w:] *Administracja publiczna w państwie prawa. Księga Jubileuszowa dla Profesora Jana Jendroski, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 1999/266*, s. 433–445.
69. *The Limits of Rights and Freedoms – the Limits of Power* [w:] *Constitutional Essays*, red. M. Wyrzykowski, Institute of Public Affairs, Warsaw 1999, s. 257–272.
70. *The limits of rights and freedoms – the limits of power*, „Droit Polonais Contemporain-Polish Comparative Law” 1999/1/4, s. 27–37.
71. *Die Europäisierung des nationalen Verfassungsrechts (Leitsätze)* [w:] *Ius publicum im Umbruch: Referate und Diskussionsbeiträge des XI. Deutsch-Polnischen Verwaltungskolloquiums vom 22.-25. September 1999 in Jena*, red. H. Bauer, Boorberg 2000, s. 70–80.
72. *Die Europaklausel der polnischen Verfassung – Souveränität in Gefahr?* [w:] *Grundfragen der europäischen Verfassungsentwicklung, Forum Constitutionis äae – Band 1*, Nomos Verlagsgesellschaft 2000, s. 103–116.
73. *European Clause: Is It a Threat to Sovereignty? (Sovereignty versus the Procedure for ratification of Poland's membership in the UE?)* [w:] *Constitutional Cultures*, red. M. Wyrzykowski, Institute of Public Affairs, Warsaw 2000, s. 267–280.
74. *Europäische Klausel – Bedrohung der Souveränität? Souveränität und das Ratifikationsverfahren für die EU-Mitgliedschaft Polens* [w:] *Grundfragen der europäischen Verfassungsentwicklung*, red. N.-O. Pahl, Baden-Baden 2000, s. 103–114.
75. *Konstytucja negocjacji i kompromisu* [w:] *Konstytucja, wybory, parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, red. L. Garlicki, Wydział

- Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2000, s. 241–259.
76. *Opinia Rady Legislacyjnej dotycząca projektu ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym*. Oprac. Stanisław Biernat, Mirosław Wyrzykowski, „Przegląd Legislacyjny” 2000/2, s. 45–78.
77. *Prawne aspekty rozliczania przeszłości* [w:] *Prawo wczoraj i dziś*, red. G. Bałtruszajtys, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2000, s. 411–424.
78. *Status informacyjny obywatela* [w:] *Prawo i ład społeczny. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Annie Turskiej*, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2000, s. 245–257.
79. *The limits of rights and freedoms – the limits of power* [w:] *Zeit und kommunikative Rechtskultur in Europa: Im Spiegelbild von Deutschen und Polen*, red. S. Lamnek, M.-T. Tinnfeld, Baden-Baden 2000, s. 133–143.
80. *Die neuen osteuropäischen Verfassungen – eine neue Verfassungskultur?* [w:] *Die Welt des Verfassungsstaates, Nomos Verlagsgesellschaft*, red. M. Morlok, Baden-Baden 2001, s. 107–124.
81. *Miejsce prawa międzynarodowego w wewnętrznym porządku prawnym (wybrane zagadnienia)* [w:] *Konstytucja Federalna Szwajcarskiej Konfederacji z 1999 r. i Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.*, red. Z. Czeszejko-Sochacki, Białystok 2001, s. 121–136.
82. *Opinia o konstytucyjno-prawnych aspektach związanych z możliwością wydania rozporządzenia na podstawie dekretu o gruntach warszawskich i prawidłowości przejęcia aptek na własność Skarbu Państwa*, „Przegląd Legislacyjny” 2001/4, s. 78–87.
83. *Opinia o projekcie ustawy o świadczeniu przez prawników zagranicznych pomocy prawnej w Polsce*, „Przegląd Legislacyjny” 2001/2, s. 137–142.
84. *Prawa człowieka i obywatela* [w:] *Dziesięciolecie Polski Niepodległej 1989–1999*, red. W. Kuczyński, Fundacja Księgi Dziesięciolecia Polski Niepodległej, Warszawa 2001, s. 112–114.
85. *The Major Features and Structural Problems of Institutional Design in States in Transition: What Kind of Strategy for Good Governance? Poland – Case Study* [w:] *Democratic Transition and Consolidation in Central and Eastern Europe*, red. L.R. Basta Fleiner, E.M. Swiderski, Helbing&Lichtenhahn 2001, s. 95–114.
86. *Die Parteieninstitution in Polen* [w:] *30 Jahre Parteiengesetz in Deutschland – Die Parteieninstitution im internationalen Vergleich*, red. D. Tsatsos, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2002, s. 176–186.
87. *Entwicklungstendenzen des Grundrechtsschutzes im polnischen Verfassungsrecht* [w:] *Ius Publicum Europaeum*, red. H. Bauer, M. Huber, Z. Niewiadomski, Booberg 2002, s. 75–102.

88. *EU und die polnische Verfassung* [w:] *Festschrift für Jochen F. Kirchhoff*, Koeln 2002, s. 297–310.
89. *Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka – Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej – Konstytucja RP* [w:] *Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka – standard prawa i jego realizacja a przyszłe wyzwania*, INP PAN Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań 2002, s. 67–71.
90. *Godność studenta (na przykładzie studiów prawniczych)* [w:] *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2003, s. 249–255.
91. *Hungry for the Constitution (or Constitutional Cravings)* [w:] *Gastromonomie, alimentation et droit (Melanges en l'honneur de Pierre Widmer)*, red. A. Aronovitz, Schulthess 2003, s. 417–426.
92. *Konstytucyjne aspekty referendum europejskiego* [w:] *Prawo polskie a prawo Unii Europejskiej*, red. E. Piontek, Liber, Warszawa 2003, s. 51–66.
93. *Po co studentowi konstytucja? Wykład inauguracyjny – rok akademicki 2002/2003, „Studia Iuridica” 2003/42*, s. 245–252.
94. *Tendencje rozwojowe ochrony wolności i praw człowieka oraz obywatela w Polsce* [w:] *Ius publicum Europaeum. Dwunaste Polsko-Niemieckie Kolokwium Prawników-Administratywistów, Warszawa, 20–22 września 2001 r. Referaty i głosy w dyskusji*, red. H. Bauer, P.M. Huber, Z. Niewiadomski, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa 2003, s. 81–103.
95. *Zeitgemaesses Zuwanderungs- und Asylrecht – ein Problem der Industriestaaten: Statement – Polen* [w:] *Schriften zum Oeffentlichen Recht, B. 922*, Dunker&Humblot, Berlin 2003, s. 227–238.
96. *EU Accession in the Light of Evolving Constitutionalism in Poland* [w:] *Law and Governance in Enlarged European Union*, red. G.A. Berman, K. Pistor, Hart Publishing 2004, s. 437–450.
97. *Europäisierung des Verwaltungsverfahrensrecht Länderbericht Polen* [w:] *Europäisches Verwaltungsverfahrensrecht*, red. H. Hill, R. Pitschas, Duncker & Humblot, Berlin 2004, s. 219–223.
98. *Trybunał Konstytucyjny a członkostwo Polski w Unii Europejskiej (wybrane problemy)* [w:] *Konstitucija, nacionaline teise ir europos teise*, Vilnius 2004, Lietuvos Respublikos Konstitucionis Teismas, s. 190–206.
99. *Verwaltungsgerichtsbarkeit in Polen* [w:] *Polens Rechtsstaat am Vorabend des EU-Beitritts*, red. H. Heiss, C.D. Classen, A. Suprón-Heidel, Mohr Siebeck 2004.
100. *Economic Law* [w:] *Introduction to Polish Law*, red. S. Frankowski, Zakamycze, Kraków 2005, s. 189–220 [z C. Banasiński, R. Kaszubski].
101. *Le référendum constitutionnel en Pologne* [w:] *Rapport polonaise presentees au XVII Congres international de droit compare, Utrecht 16–22 juillet*

- 2006, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006, s. 167–188 [z E. Popławska].
102. *Presidential Elements in Government – Poland: Semi-presidentialism or ‘Rationalized Parliamentarism’*, „European Constitutional Law Review” 2006, vol. 2, issue 2, s. 253–267 [z A. Cieleń].
103. *Zasada demokratycznego państwa prawnego – kilka uwag* [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. nauk. M. Zubik, Biuro Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2006, s. 233–264.
104. *Seks przedmatrzeński a konstytucyjny porządek państwa* [w:] *Państwo, prawo, polityka w przestrzeni konstytucyjnej: materiały konferencji naukowej zorganizowanej dla uczczenia jubileuszu czterdziestolecia pracy naukowej prof. zw. dr hab. Piotra Winczorka na Uniwersytecie Warszawskim, 9 października 2006 r.*, red. J. Majchrowski, Liber, Warszawa 2007, s. 175–188.
105. *Sejmowa komisja śledcza – istota rozstrzygnięcia Trybunału Konstytucyjnego w sprawie tzw. bankowej komisji śledczej*, „Studia i Materiały Trybunału Konstytucyjnego” 2008, t. 29, s. 11–22, tekst litewski, s. 67–76.
106. *Wprowadzenie: granice władzy i granice interpretacji* [w:] *Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej*, red. J. Barcz, C.H. Beck, Warszawa 2008, s. 25–37.
107. *Awantura o Lizbonę* [w:] *Współczesne wyzwania wobec praw człowieka w świetle polskiego prawa konstytucyjnego*, red. nauk. Z. Kędzia, A. Rost, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2009, s. 257–270.
108. *Introduction: limitations of power and limits of interpretation* [w:] *Fundamental rights protection in the European Union*, red. J. Barcz, Warszawa 2009, s. 25–38.
109. *O państwie prawa (skrót wystąpienia)* [w:] *Niezależność sądownictwa i zawodów prawniczych jako fundamenty państwa prawa. Wyzwania współczesności = Independence of the judiciary and legal profession as foundations of the rule of law: contemporary challenges*, red. nauk. T. Wardyński, M. Niziołek, LexisNexis, Warszawa 2009, s. 45–46.
110. *Polityka a sądownictwo konstytucyjne – lekcja najnowszej historii RP* [w:] *60 lat Rady Europy: tworzenie i stosowanie standardów prawnych*, red. H. Machińska, Oficyna Prawa Polskiego – Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2009, s. 91–106.
111. *Wiele hałasu o nic? Racjonalizowanie irracjonalności na przykładzie Protokołu polsko-brytyjskiego do Karty Praw Podstawowych UE* [w:] *Instytucje prawa konstytucyjnego w dobie integracji europejskiej. Księga jubileuszowa dedykowana prof. Marii Kruk-Jarosz*, red. J. Wawrzyniak, M. Laskowska, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2009, s. 501–512.
112. *Dziesięć lekcji* [w:] *Księga XXV-lecia Trybunału Konstytucyjnego. Ewolucja funkcji i zadań Trybunału Konstytucyjnego – założenia a ich praktyczna*

- realizacja, red. K. Budziło, Biuro Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2010, s. 363–379.
113. *Von der verfassungsrezeption zum Dialog – Das Grundgesetz und der polnische Konstitutionalismus* [w:] *60 Jahre Grundgesetz: Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland im Europäischen Verfassungsverbund*, red. K. Stern, München 2010, s. 159–176.
114. *European Parliament and National Parliaments* [w:] *Europe's Constitutional Challenges in the Light of the Recent Case Law of National Constitutional Courts Lisbon and Beyond*, red. J.M. Beneyto, I. Pernice, Baden-Baden 2011, s. 241–266.
115. *Polityka a sądownictwo konstytucyjne. (Dyskusja), „Zagadnienia Sądownictwa Konstytucyjnego”* 2011/1, s. 153–194.
116. *The limits of rights and freedoms: the limits of power* [w:] *Polish Constitutionalism. A Reader*, red. nauk. M. Wyrzykowski, J. Urbanik, P. Korzec, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2011, s. 203–219.
117. *Trybunał Konstytucyjny pod presją – test niezawisłości sędziowskiej* [w:] *Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości, t. 2, Proces transformacji i dylematy wymiaru sprawiedliwości*, red. nauk. J. Jaskiernia, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 285–305.
118. *Die Funktionen und Rechtsfolgen des Protokolls Nr 30. Zur Charta der Grundrechte der EU* [w:] *Unionsgrundrechte und Diskriminierungsverbote im Verfassungsrecht*, red. U. Kischel, J. Masing, Boorberg 2012, s. 38–56.
119. *Etyka sędziego Trybunału konstytucyjnego* [w:] *Etyka zawodów prawniczych w praktyce. Wzajemne relacje i oczekiwania*, red. G. Borkowski, Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, Lublin 2012, s. 35–46.
120. *Kara śmierci cywilnej nie jest karą?* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa profesora Andrzeja Zolla, t. 1*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 437–454.
121. *Konstytucyjne zasady prawa i ich znaczenie dla interpretacji zasad ogólnych prawa i postępowania administracyjnego* [w:] *System Prawa Administracyjnego, t. 2, Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 1–46 [z M. Ziółkowskim].
122. *Konstytucyjny status proceduralny jednostki jako adresata działań organów administracji* [w:] *System Prawa Administracyjnego, t. 2, Konstytucyjne podstawy funkcjonowania administracji publicznej*, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 273–378 [z M. Ziółkowskim].
123. *Protocol (No 30) on the application of the CFR to Poland and to the United Kingdom* [w:] *The Treaty on European Union (TEU) – A Commentary*, red. H.J. Blanke, S. Mangiamelli, Springer 2012, s. 1737–1759 [z G. Guliyeva].

124. *Przemiany ustrojowe – korzyści doświadczeń i granice ich zastosowania* [w:] *Rada Europy – Unia Europejska wobec wyzwań współczesnego świata*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2012, s. 49–55 (*Democratic Transition: The Benefits of Experience and their Limits*; wersja angielska: s. 119–125).
125. *Publiczne a prywatne w wykładni konstytucyjnej na przykładzie art. 18 Konstytucji RP* [w:] *Interes publiczny a interes prywatny w prawie*, red. T. Giaro, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 215–233.
126. *Warum anzunden und danach zu loschen... Die Vereinbarkeit des Vertrages von Lissabon mit der Verfassung der Republik Polen* [w:] *Das Verhaeltnis von nationalem Recht und Europarecht im Wandel der Zeit, Band I*, red. J. Schwarze, Nomos 2012, s. 191–216.
127. *When Sovereignty Means So Much: The Concept(s) of Sovereignty, European Union Membership and the Interpretation of the Constitution of the Republic of Poland* [w:] *The Court of Justice and the Construction of Europe: Analyses and Perspectives on Sixty Years Case Law*, Asser Press & Springer & Curia 2012, s. 229–256.
128. *Prawo do dostępu do informacji wobec organów władzy publicznej*. Wstęp: Mirosław Wyrzykowski, „Monitor Prawniczy” 2013/21 – dodatek specjalny, s. 39.
129. *Przeciwdziałanie antysemityzmowi. Instrumenty prawa międzynarodowego*. Wstęp: Mirosław Wyrzykowski, Warszawa 2014.
130. *Wspomnienie o Jubilacie* [w:] *Konstytucja, rząd, parlament. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Ciemnińskiego*, red. P. Radziejewicz, J. Wawrzyński, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2014, s. 39–41.
131. *Grundsätze und Einzelfragen der Grundrechte* [w:] *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band IX Grundrechte in Ostmittel- und Osteuropa (Grundrechte in Polen)*, red. D. Merten, H.-J. Papier, C.F. Muller Verlag 2015, s. 109–171.
132. *Mowa nienawiści* [w:] *Ustroje. Tradycje i porównania. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr hab. Marianowi Grzybowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Mikula, A. Kulig, J. Karp, G. Kuca, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2015, s. 343–351.
133. *Wystąpienie inauguracyjne* [w:] *Równość w dostępie do praw gwarantowanych w systemie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, VIII Seminarium Warszawskie*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2015, s. 31–40; wersja angielska: s. 249–260.
134. *Wystąpienie podsumowujące* [w:] *Równość w dostępie do praw gwarantowanych w systemie Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, VIII Seminarium Warszawskie*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2015, s. 221–223; wersja angielska: s. 429–431.

135. *Bypassing the Constitution or changing the constitutional order outside the constitution* [w:] *Transformation of Law Systems in Central, Eastern and South-Eastern Europe in 1989–2015, Liber Amicorum in Honorem Prof. Dr. Dres. H.C. Rainer Arnold*, red. A. Szmyt, B. Banaszak, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2016, s. 159–175.
136. *Granice niezawisłości sędziów i niezależności sądów?* [w:] *Granice niezawisłości sędziów i niezależności sądów?*, red. G. Borkowski, Krajowa Rada Sądownictwa, Warszawa–Toruń 2016, s. 43–46 (wersja angielska, s. 43–46).
137. *10 Lessons in Constitutional Resilience* [w:] *Constitutional Jurisprudence. Function, Impact and Challenges*, red. H. Glaser, Verlag Nomos 2016, s. 125–150.
138. *Antigone in Warsaw* [w:] *Human rights in contemporary world. Essays in Honour of Professor Leszek Garlicki*, red. M. Zubik, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2017, s. 370–390.
139. *Demokracja* [w:] *Architekt wolnej Polski. Świat wartości i idei Tadeusza Mazowieckiego*, red. A. Hall, Wydawnictwo Znak, Kraków 2017, s. 178–206.
140. *Obrona Konstytucji RP*, „Kwartalnik o Prawach Człowieka” 2017/3–4, s. 5–14.
141. *Obrona suwerenności* [w:] *O prawach człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Romana Wieruszewskiego*, red. G. Baranowska, A. Gliszczyńska-Grabias, A. Hernandez-Półczyńska, K. Sękowska-Kozłowska, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 29–44.
142. *Pravni stát: Evropská komise v. Polsko* [w:] *Evropský delikt. Porušení základních hodnot Evropské Unie členským státem a unijní sankční mechanismus*, red. L. Tichy, Praha 2017, s. 162–190.
143. *Wolność obywatela od strachu przed własnym państwem* [w:] R. Piotrowski, A. Szmyt, *Trybunał Konstytucyjny na straży wartości konstytucyjnych 1986–2016*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 177–199.
144. *„Wrogie przejęcie” porządku konstytucyjnego* [w:] *Wyzwania dla ochrony konkurencji i regulacji rynku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Skocznemu*, red. nauk. M. Bernatt, A. Jurkowska-Gomułka, M. Namysłowska, A. Piszcz, C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 831–853.
145. *Współczesne przemiany w postrzeganiu standardów demokratycznego państwa prawnego (siedem grzechów – siedem cnót)* [w:] *Prawo a polityka. Materiały z konferencji Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, która odbyła się 24 lutego 2006 roku*, red. M. Zubik, Liber, Warszawa 2017, s. 35–57.
146. *Europejski standard rule of law* [w:] *Prawne problemy i wyzwania Unii Europejskiej*, red. Ł. Pisarczyk, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 61–90.

147. *Minorities and hate speech* [w:] *Embracing Differences. A Commitment for Minorities and Managing Diversity*, red. D. Thurer, R. Blindenbacher, Schulthess 2018, s. 141–152.
148. *Rule of Law: European Commission v. Poland* [w:] *Liability of Member States for the Violation of Fundamental Values of the European Union*, red. A. Hatje, L. Tichy, Beiheft 1/2018, Nomos, s. 169–202.
149. *The Vanishing Constitution* [w:] *European Yearbook on Human Rights*, red. W. Benedek, Ph. Czech, L. Heschl, K. Lukas, M. Nowak, Intersentia 2018, s. 3–46.
150. *Ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej przed Trybunałem Konstytucyjnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, t. XL, s. 355–369.
151. *Der Schutz der sozialen Grundrechte in der Rechtsordnung in Polen* [w:] *Soziale Grundrechte in den „neuen” Mitgliedstaaten der Europäischen Union*, red. J. Iliopoulos-Strangas, Nomos Verlag 2019, s. 401–514.
152. *Experiencing the Unimaginable: the Collapse of the Rule of Law in Poland*, „Hague Journal on the Rule of Law” 2019/2–3, Tom 11, s. 417–422.
153. *Wspólnota wartości* [w:] *Jestem obywatelem Unii Europejskiej*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2019, s. 40–70.
154. *Antyzasada nieprzyzwoitej legislacji (casus nowelizacji ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej)* [w:] *Konstytucjonalizm polski. Refleksje z okazji jubileuszu 70-lecia urodzin i 45-lecia pracy naukowej Profesora Andrzeja Szymyta*, red. A. Gajda i in., Gdańsk 2020, s. 721–737.
155. *Uczony, autorytet i kompas w trudnych czasach* [w:] *Profesor Marek Safjan. Znany i nieznany. Księga Jubileuszowa z okazji siedemdziesiątych urodzin*, red. K. Szczepanowska-Kozłowska, C.H. Beck, Warszawa 2020, s. 547–550.

MISCELLANEA

1. *Varosigazgatas es urbanizacio*, Budapeszt 1971.
2. *Administratiwnoprosesualnoje prawo*, Moskwa 1972.
3. *Aktualne problemy sądowej kontroli działania administracji*, „Prawo i Życie” 1973/27.
4. *Sudiebnyj kontrol w oblasti gosudarstwiennogo uprawlenija*, Moskwa 1973.
5. *Sprawozdanie z konferencji – Radziejowice*. 1981.05.28–29. *Sądowa kontrola praworządności działania administracji w państwie socjalistycznym*, „Państwo i Prawo” 1982/1–2, s. 168–170.
6. *Lekarstwo na długi język*, „Prawo i Życie” 1983/16.
7. *Jaki kształt nowej Konstytucji*. Wypowiedzi: A. Stelmachowski, W. Sokolewicz, M. Gulczyński, A. Bierć, M. Wyrzykowski, J. Jachymek, W. Lipski, „Wiś Współczesna” 1989/4, s. 25–48.

8. [Malinowski Ryszard. 1931–1991]. *Wspomnienie pośmiertne*, oprac. Jerzy Służewski, Mirosław Wyrzykowski, „Państwo i Prawo” 1992/5, s. 89–90.
9. *Gry konstytucyjne*. Wywiad, „Prawo i Życie” 1997/1–2.
10. *Przed Trybunałem*, „Prawo i Życie” 1997/47.
11. *Rozmowa o demokratycznym państwie prawa*. Wypowiedzi: P. Kaczorowski, A. Nogal, Z. Stawrowski, T. Szawiel, M. Wyrzykowski, „Civitas” 1998/2, s. 215–235.
12. *Trzecia władza zmienia oblicze*. Wywiad, „Prawo i Życie” 1999/13, s. 35–38.
13. *Mity żyją długo*. [Dot. studiów prawniczych]. Wywiad, „Prawo i Życie” 2000/7, s. 58–62.
14. *Laudacja w przewodzie doktoratu honorowego Marcusa Luttera*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2003, s. 5–11.
15. *Laudacja w przewodzie doktoratu honorowego Tadeusza Mazowieckiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2003, s. 5–13.
16. *Legislacyjna nadprodukcja*. [Dot. krytycznej oceny przez TK polskiego systemu stanowienia prawa]. Wywiad, „Rzeczpospolita” 2005/200.
17. *Domniemanie konstytucyjności*. [Dot. terminu wejścia w życie orzeczenia TK]. Wywiad. „Jurysta” 2006/1, s. 5–7.
18. [Kubicki Leszek]. *List od Przewodniczącego Komitetu Nauk Prawnych PAN*, oprac. Mirosław Wyrzykowski, „Państwo i Prawo” 2013/1, s. 3–4.
19. *Stanowisko Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk z 13 VI 2013 w sprawie zmian w koncepcji studiów prawniczych*, „Państwo i Prawo” 2013/12, s. 107–109.

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne / 5

*Laudacja dla Profesora Mirosława Wyrzykowskiego
z okazji wręczenia odznaki honorowej Rzecznika Praw Obywatelskich
„Za zasługi dla praw człowieka”, wygłoszona 4.09.2020 r. / 7*

Życiorys Profesora Mirosława Wyrzykowskiego / 17

Lista publikacji Profesora Mirosława Wyrzykowskiego (wybrane pozycje) / 21

CZĘŚĆ PIERWSZA

U ŹRÓDEŁ

*Nadzieja, iluzja i manipulacja – uwagi o udatności
konstytucjonalizacji „państwa prawa”
Ewa Łętowska / 39*

*Gdyby w PRL obowiązywała Konstytucja RP...?
Maria Kruk / 62*

*Zapomniana postać?
Jerzy Stępień / 80*

*O paradoksach i wrogach demokracji
Marek Zubik / 94*

*Rule of law – ewolucja negatywna?
Hanna Suchocka / 105*

*System polityczny Rzeczypospolitej Polskiej w świetle teorii
konkurencyjnego autorytaryzmu
Adam Bodnar / 119*

*Polityczni liderzy, elity i instytucje we współczesnych falach populizmu
Jan Pakulski / 149*

*O potrzebie refleksji nad ekonomicznymi aspektami populizmu
w dyskusji o kryzysie demokracji liberalnych
Maciej Bernatt / 160*

Prawa człowieka a prawo administracyjne
Jan Zimmermann / 174

*O obywatelstwie i prawie do obywatelstwa (kilka uwag
i refleksji z perspektywy prawnoadministracyjnej)*
Jacek Jagielski / 191

Prawo do wniosku – rodowód, rozwój, ochrona wnoszącego
Jacek Lang / 207

Po co naukowcom konstytucja?
Aleksander Jakubowski / 221

CZĘŚĆ DRUGA

NIEZALEŻNOŚĆ I NIEZAWISŁOŚĆ

Niezawisty, bezstronny, właściwy...
Adam Zieliński / 249

Wolne sądy, wolni ludzie
Stanisław Zabłocki / 270

*Ex iniuria iudex non oritur. Uwagi o ustrojowym znaczeniu
tożsamości konstytucyjnej Krajowej Rady Sądownictwa*
Ryszard Piotrowski / 282

Powołanie (odmowa powołania) sędziego przez Prezydenta RP a Konstytucja
Stanisław Trociuk / 306

*Granice udziału sędziów sądów powszechnych w debacie
publicznej. Standard strasburski a regulacja ustawowa*
Adam Płoszka / 319

*Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziego za wydane orzeczenie
jako instrument naruszania sędziowskiej niezawisłości*
Piotr Tuleja / 341

Wolność zrzeszania się sędziów w świetle tzw. ustawy kagańcowej
Magdalena Wilczyńska / 351

*Erozja praworządności i niezawisłości sądów w Polsce od
2015 r.: reakcja Rady Europy – za mało, za późno?*
Andrzej Drzemczewski / 369

Systemowa kradzież konfliktu
Piotr Girdwoyń / 396

*Nieposłuszeństwo sędziów jako problem filozofii prawa i konstytucjonalizmu
porównawczego. Refleksje nad przypadkiem Polski*
Mateusz Pilich / 411

Wymiana kadr w demokracji populistycznej, czyli o rzeczywistych i pozornych celach ustawodawczych
Anna Sledzińska-Simon / 434

Granice swobody wypowiedzi prokuratora – lekcja dla Polski ze sprawy Kövesi przeciwko Rumunii
Agnieszka Grzelak, Mirosław Wróblewski / 455

CZĘŚĆ TRZECIA

WYZWANIA DLA OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

Czy nadal funkcjonują konstytucyjne gwarancje wolności i praw jednostki?
Roman Wieruszewski / 479

„Bezpieczna przystań” dla ofiar handlu ludźmi w Kolorado
Zbigniew Lasocik / 493

O karze dożywotniego pozbawienia wolności, dyskryminacji ze względu na płeć i wyborze „mniejszego zła”. Refleksje na tle wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Khamtokhu i Aksenchik przeciwko Rosji
Joanna Grygiel, Katarzyna Sękowska-Kozłowska / 508

Problem przewlekłości tymczasowego aresztowania w świetle orzecznictwa sądów polskich i organów międzynarodowych
Wojciech Hermeliński / 532

Wolności wypowiedzi pod rządami populistów
Aleksandra Gliszczyńska-Grabias / 542

Prawdziwość wypowiedzi a jej karalność
Piotr Kładoczny / 559

Komu służy małżeństwo?
Monika Płatek / 572

Ustawa o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych przed Trybunałem Konstytucyjnym. Wybrane aspekty proceduralne i merytoryczne
Mirosław Granat / 590

Praca w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej
Łukasz Pisarczyk / 609

O celach i funkcjach klauzuli derogacyjnej z art. 15 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w kontekście pandemii COVID-19
Michał Balcerzak / 627

Granice ingerencji państwa w wolność zgromadzeń w czasach epidemii
Monika Florczak-Wątor / 644

Działalność służb specjalnych w Polsce w świetle zasady praworządności
Barbara Grabowska-Moroz / 664

*Kilka uwag o pojęciu mniejszości narodowej i etnicznej
na gruncie prawa międzynarodowego i w praktyce polskiej*
Władysław Czapliński / 680

Zrównoważony rozwój a dobra administracja
Robert Rybski / 692

Polityka klimatyczna jako przykład wielopoziomowej polityki publicznej
Hanna Gronkiewicz-Waltz / 708

Czy prawo do życia w zdrowym środowisku to prawo przyszłości?
Hanna Machińska / 718

Zmiany klimatu a perspektywa praw człowieka
Zdzisław Kędzia / 735

*Niematerialne dziedzictwo kulturowe a prawa i wolności
człowieka. Perspektywa konstytucyjna*
Marzena Laskowska / 754

CZĘŚĆ CZWARTA WOKÓŁ UNII EUROPEJSKIEJ

*„Mapa” judykatury Trybunału Konstytucyjnego dotyczącej
członkostwa Polski w Unii Europejskiej*
Robert Grzeszczak / 781

Ochrona praworządności i środki tymczasowe przed sądami krajowymi
Maciej Taborowski / 800

Trybunał Konstytucyjny wypowiada posłuszeństwo prawu Unii Europejskiej
Stanisław Biernat / 817

*Kilka uwag o bezpośrednim skutku horyzontalnym przepisów
Karty praw podstawowych Unii Europejskiej*
Krystyna Kowalik-Bańczyk / 835

Ochrona praw podstawowych w prawie autorskim
Maciej Szpunar / 853

*Konferencja w sprawie przyszłości Europy. Szczególne
wyzwania dla społeczeństwa obywatelskiego*
Jan Barcz / 862

Unijny etos sądenia. O fundamentach, metapolityce i POLEXIT
Tomasz Tadeusz Koncewicz / 872

Recenzent

Prof. dr hab. Andrzej Wróbel

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne

Anna Popławska

Projekt graficzny okładki

Grafos

Zdjęcie Profesora Mirosława Wyrzykowskiego

Marcin Kluczek

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8223-525-8

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

